

Journaler analysert med litteraturvitenskapelig lupe

Kim Larsen
psykologspesialist

Petter Aaslestad | **Pasienten som tekst. Fortellerrollen i psykiatriske journaler. Gaustad 1890–1990.** Universitetsforlaget. Annen utgave. 2007. 207 sider

Som mangeårig foreleser i psykiatrihistorie er jeg interessert i hvordan avvikende atferd og opplevelse er blitt prosessert i samfunnet til ulike tider. Jeg blir stadig slått av hvordan opptegnelser av kasushistorier bærer i seg tidens (ofte uuttalte) etiologiske forutsetninger. For eksempel vil et vell av emosjonelle og kognitive avvik i den tidlige psykiatri med absoluttistisk sikkerhet kunne bli tilskrevet pasientens onani. Enda tydeligere blir dette dersom vi går lenger tilbake i tid og studerer beskrivelser av avvikende atferd og opplevelser konseptualisert som hekseri. Det forekommer mange fascinerende beskrivelser i *Malleus Maleficarum* (1486) som var en offisiell «innføringsbok» i heksejakt, og som derfor også kan studeres som en diagnostisk manual; som en middelalderens versjon av DSM 4. Når en leser med så stor tidsmessig distanse, og siden vi nå ikke lenger aksepterer hekseri som kulturell kategori og langt mindre som årsak til konkret avvikende atferd eller opplevelse, er det så lett å se den selvoppfyllende dynamikken mellom de kulturelle forutsetningene, diagnostiserings- og rapporteringsprosessen, og «heksens» symptomer og selvforståelse.

Avslørende

Aaslestad beveger seg innenfor en kortere tidsmessig horisont, men han gjør likevel de effektene som er nevnt ovenfor, tydelige. Forfatteren analyserer ved hjelp av litteraturvitenskapelige virkemidler 150

journaler fra Gaustad sykehus i tidsrommet 1890–1990 hvor pasientene har hatt diagnosen schizofreni (eller i den pre-bleuerske periode *dementia praecox*). Aaslestad's litteraturteoretiske utgangspunkt er Genettes narratologi og intertekstuell analyse basert på Barthes, Kristeva og Bakhtin. Han analyserer journalene ut fra en selvstendig litteraturvitenskapelig innfallsvinkel uten verken å godta eller å avvise psykiatriens epistemologiske forutsetninger.

Dette viser seg å være en svært konstruktiv tilnærming. En språklig analyse er svært avslørende og blottstiller ofte fortellerens underliggende forutsetninger som denne ikke har vært klar over under skriveakten. Bare Hermann Wedel Majors foreslåtte avdelingsvise inndeling av Gaustad sykehus i hans forslag overfor departementet under planleggingen i 1844 vil, lest i lys av våre dagers eksessive sosialdemokratiske likhetsidealene, virke fremmed og endog støtende: «Første Classe for de Rolige og Anstændig [...] Anden Classe for de Patienter som ere uskikket til Samliv og besværlige for Andre [...] Tredje Classe for de larmende, voldsomme, trodsige og farlige Syge, Fjerde Classe for de i Urenlighet og Utugt nedsunkne Syge» (s. 27). Denne korte beskrivelsen sier mye om tidsånden og om den samtidige psykiatriske *Weltanschauung*.

Ideologisk bakteppe

Aaslestad analyserer på en fascinerende måte hvordan både den generelle *Zeitgeist* og de rådende behandlingsideologier danner et (ikke alltid like bevisst) bakteppe for skriveren og umiskjennelig avtegner seg i journalene. Skriveren har vel tenkt at det han beskriver, kun er de observerbare fakta, men underkastet en litterær analyse i ettertid er det klart at skriverens underliggende forutsetninger uvegerlig følger med på kjøpet, som i følgende eksempel, der Aaslestad skriver:

Den følgende journalen om en kvinnelig lobotomert pasient bærer sterkt preg av femtitallets samfunnssyn. Særlig tydelig blir dette i fremstillingen av det ekteskapelige samlivet. En tid etter inngrepet heter det: (1950) 'Hun er meget flink til å sy, men egen og sta.' Før århundreskiftet hadde vi et eksempel på en kvinne som var flink til å arbeide, *men* glad i dans. Den sidestilte sammenbindingen av setningene er påfallende, også i dette eksempelet. Er det å sy en aktivitet som samtidig skal fremme det ettergivende og milde i pasienten? 'Hvorfor være egen og sta, du som er så flink til å sy?' (s.144–145. Utheving i originalen).

Sjargong

Etter hvert som forfatteren beveger seg inn i vår egen tid, ser vi et økende innslag av psykoanalytisk inspirerte tolkninger av pasientenes hverdagsutsagn, og «det terapeutiske samfunn»-ideologien fra 1970-tallet med vekt på felles beslutninger og demokrati. Etter hvert som vi nærmer oss vår egen tid, blir også pasientens bruk av religiøse metaforer erstattet av metaforer utgått fra en sekularisert vitenskapelighet som et grunnlag for selvforståelse:

Det som gjør samtalen i 1920-tallsjournalene så forskjellige fra dialogene i journalene fra vår tid, er at teksten på tyvetallet helt mangler medisinsk og sosialvitenskapelig *sjargong*. Pasientene har ennå ikke begynt å benytte *det medisinske språket* – som i dagens journaler hvor pasienter kan finne på å kalle seg selv psykotiske [...] Det medisinske språket er blitt allemannseie. Man kan undre seg på om denne språkbruken gir en mer dekkende situasjonsbeskrivelse enn for eksempel århundreskiftets religiøse ordspråksformler?

Hver tid, sitt språk ... [Det er] skriverens lingvistiske felt som har bredt seg til pasientens tale» (s.112/188. Uthevinger i originalen).

Tidenes skiftende behandlingsoptimisme er en av de grunnforutsetninger som avtegrer seg klart. Dessverre viser sykdommen ofte sin gjenstridige makt og bevirker at noen av journalens nedtegnelser fremstår som en apologi om hvorfor det ikke er gått bedre til tross for den vitenskapelige psykiatriens fremmarsj:

Selv om noen «case-histories» ender gloriøst med at idealtilstanden gjenvinnes, vitner de fleste om behandlingens nederlag. Det høyeste mål for skriveren er å kunne si «I did as well as anyone could have done»..... Oss har gjort kva gjerast kunne», har av og til skygget over de endelige nederlag som sykdommen har påført pasient og behandler (s.197).

Siden omtrent alle psykologer forholder seg tekstuell til sine pasienter ved å lese og skrive rapporter og journalnotater, vil *Pasienten som tekst* være av stor interesse for psykologer, og bidra til refleksjon rundt egen pasientorientert tekstproduksjon. Når en benytter en ny analysemetode til å studere et innarbeidet psykiatrisk felt, kan det være fristende å bringe perspektivene inn i en uberettiget og unaturlig konkurranse, i stedet for at de inngår i en multifasettert og kompletterende analyse og virker i retning av å skaffe til veie en mer helhetlig kunnskap om psykiatrisk praksis. Forfatteren går ikke i denne grøften. Han setter den psykiatriske forståelsen av sykdommen «i parentes» uten å disvalidere den, og faller ikke for fristelsen til å score potensielt lettvinne antipsykiatriske poenger. Forfatteren viser på sin sympatiske og overbevisende måte hvordan litteraturvitenskapelig analyse har noe å tilføre psykiatrien.

På samme måte som krigen er for viktig til å kunne overlates til generalene er psykiatrien for viktig til å overlates kun til psykiatere og psykologers teoretiske tilnærming. Forfatterens språklige analyser viser berettigelsen av en multiperspektivisk tilnærming til psykiatriens fenomener. Aaslestad bok gir et utmerket grunnlag for selvrefleksjon i forhold til egen skriftlighet og en mulighet til å bli klar over egne «blinde flekker» og tatt for gitte forutsetninger av både kulturell og behandlingmessig art. Det er ingen liten fortjeneste. *Pasienten som tekst* er en forfriskende og stimulerende bok og kan trygt anbefales for alle psykologer.